

FRANSA'DA İHTİSAS YAPMIŞ OLAN TÜRK HEKİMLERİNDEN BAZILARI

Esin KAHYA

Ondokuzuncu yüzyılda Osmanlı- împaratorluğu'ndaki yenilik hareketlerinin şüphesiz en önemlisi eğitimle ilgili olanlarıdır. Son bir kaç yüzyıldan beri hissedilmekte bulunan ehliyetli doktor ihtiyacını karşılamak üzere harekete geçilmiş ve yeni bir tıp okulu açılmıştır. Bu okulun açılmasıyla Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tıp eğitimi yeni bir safhaya girmiştir. Daha önce tıp medresesinde yürütülmekte olan tıp öğretimi, yeni bir eğitim ve öğretim programıyla birlikte Tophane-i Amire'de yürütülmeye başlanmıştır (15 Şubat 1242/14 Mart 1827).

Okulun ilk hocaları arasında Başhekim Mustafa Behçet Efendi, Abdülhak Molla, Sermüneccim Osman Saip, Doktor İstefanaki, Bogos, Ahmet Hilmi, Vasif ve Hüseyin Efendiler bulunmaktadır.

1831 yılında Tıphanedeki cerrahi öğrencilerinin nakliyle Sade de Colere adlı bir Fransız cerrahının idaresinde Cerrahane kurulmuştur. Ancak daha sonra 1836 yılında bu iki eğitim kurumtu Mekteb-i Tıbbiye adı altında birleştirilmiştir.¹

Bu eğitim kurumlarında, kuruluşlarından itibaren öğretim kadrosunda bir eksiklik hissedilmiştir. Bu eksiklik ilkin yabancı uzmanların dışarıdan getirilmesiyle doldurulmaya çalışılmıştır. Bunların arasında, Macaristan'dan, Avusturya'dan, İtalya'dan ve Fransa'dan getirilen doktorlar bulunmaktaydı. Sade ve Colere ve Bernard gibi.

Mekteb-i Tıbbiye ilk mezunlarını 1831 yılında vermiştir. Yeni kurulmuş bu eğitim müessesine gerekli olan öğretim kadrosunu sağlamak ve bu müessesenin ilk adımındaki eksikliklerini tamamlamak gayesiyle, mezunları imtihan edilip, başardı olanları devlet hesabına Avrupa'ya gönderilmişlerdir.

1 Osman Ergin, Maarif Tarihi, İstanbul, 1940, c. 2, s. 286-288.

Daha sonra bu sayının arttığını görüyoruz. Topkapı Sarayı Arşivindeki bir belgeden de anlaşıldığı üzere, Fransaya tahsil için gönderilen öğrencilerde şu özellikler aranacaktı: 'kuvvetli bir bünye ve dini bütün olmak'. Onların başarıları üçer aylık raporlarla devlete bildirilecekti ve başarısız olanlar İstanbula bildirilecekti ve geri çağrılacaktı²

Fransadan dönen bu hekimler daha sonra, genellikle tıp okulunda yapmış oldukları ihtisas sahalarında ders vermişlerdir. Böylece eksik olan eğitim kadrosunun iyi yetişmiş elemanlarla desteklenmesi ve tamamlanması yolunda önemli adımlar atılmış, daha seviyeli tıp eğitiminin sağlanması mümkün olmuştur. Bunun yanı sıra ordu için gerekli olan kaliteli mütehassis hekim ihtiyacının da karşılanması, bir ölçüde de olsa mümkün olmuştur.

Fransaya tahsil için ilk giden hekim İsmail Paşa'dır (1812-1871). İsmail Paşa Sakızlı ya da İzmirli bir ailenin oğludur. Onu cerrah Hacı büyütmüştür. O da devrindeki bir çok cerrah gibi, usta çırak münasebetiyle yetişmiştir. Daha sonra Hassa ordusunda görev almış ve Yunan ve Rus Harpleri'ne katılmıştır. Bu sırada meslekî icraatları sırasında kendi eksikliklerini daha iyi fark etmiştir. O, Cerrahhaneye giderek onun ilk mezunlarından olmuştur. Onunla birlikte Cerrahhaneden mezun olanlar arasında Kâmil, Ali, Hüseyin, Şerif, Nuri ve Veli Efendiler bulunur. O, mezun olduktan sonra Sultan Mahmut'a cerrahbaşı olarak atanmıştır. Onun daha sonra konusundaki eksikliklerini tamamlamak üzere Paris'e gittiği görülür.³ Dönüşünde o, Cerrahhaneye müdür olarak atanmıştır. O, Abdullah Molla'dan sonra Tıp Mektebine nazır olmuştur (1845).

Üç yıl devamlı olarak bu görevi sürdüren İsmail Paşa, 1848 yılında Yanya Valisi olarak atanmıştır. O, 1851'de ikinci olarak, Tıbbiye Mektebi Nazırlığına getirilmiştir. Daha sonra sırasıyla, Girit ve Selanik Valiliklerinde ve İstanbul Şehreminiliğinde bulunmuştur. O, 1871 yılında vefat etmiştir.⁴

İsmail Paşa'dan sonra bir çok doktor Tıp Mektebinden mezun olduktan sonra, Fransaya giderek, çeşitli şehirlerde ihtisas yapmışlar-

2 Topkapı Sarayı Arşivi, No: E 1518.

3 Başvekâlet Arşivi, Maarif kısmı (8 Za 1256) tarih ve 3402 sayı ve (26 B 1257) târih ve 9031 sayılı belgeler. Bu belgelerden İsmail Paşa'nın Pariste yapmış olduğu tahsili devletin paraca desteklediğini göstermektedir.

4- Mehmet Süreyya, Sicilli Osmâni, İstanbul, 1308, c. 1, s. 386; Besim Ömer, Nevsâl-i Afiyet, İstanbul, c. 1, s. 194; İstanbul. Tıp Fak. Lexicon DI4.

dır. Bunlardan birisi de Nuri Kenan'dır. Nuri Kenan 1869 yılında Tıp Mektebinden mezun olmuştur. O, mezuniyetine müteakip, müsabaka imtihanına girerek kazanmış ve cilt hastalıkları ihtisası için Parise gönderilmiştir. Askerî Tıbbiyede, Dahiliye Kliniğine muallim muaviniği yapmıştır.⁵

Mirliva Nuri Kenan Paşa, aynı zamanda Vezîr-i Azam Yusuf İzzet Efendi'nin de, özel hekimliğini yapmıştır.

Nuri Kenan Paşa, Hardy'den cilt hastalıklarıyla ilgili bir eseri Türkçeye çevirmiştir. *Emrâz-ı Cildiye* adıyla çevrilmiş olan bu eserde cilt hastalıkları hakkında bilgi verilir. Örneğin çil (lentigo), firengi (syphilis), siyah sütlü lekeler (hal-naevie pigmentaire), encere-i dernî (urticaire tubereuse) gibi çeşitli hastalıklar hakkında bilgi verilir.⁶

Fransada öğrenim görmüş diğer bir Türk hekimisi Saip Paşa'dır (öl. 1893). O, Askerî Tıbbiye'den yüzbaşı rütbesiyle mezun olduktan sonra, Fransa'ya giderek deri hastalıkları üzerinde ihtisas yapmıştır. Yurda dönüşünde Saip Paşa Askerî Tıbbiye'ye deri hastalıkları muallimi olmuştur. O, Marko Paşa hastayken vekaleten 1 yıl okulun nazırlığını da yapmıştır. O, 1886 tarihinde asaleten nazırlığa getirilmiştir ve 1891 tarihine kadar da bu görevi yapmıştır. Bu görevden alındıktan sonra Serasker Sıhhiye Dairesi İkinci Beisliğine getirilmiştir. O ferik rütbesindeyken 1893 yılında vefat etmiştir.

Abdi Süleyman da tıp ihtisasını Fransa'da yapmış olan hekimlerimizdendir. O 1871 yılında Tıp mektebinden mezun olmuştur. Mezuniyetinden sonra Fransa'da doktora yapmak üzere girdiği sınavda başarılı olarak Paris'e nebatat ihtisası için gönderilmiştir. O, ülkesine dönüşüne, baytar sınıflarına botanik muallimi olarak atanmıştır.

O sırada Osmanlı imparatorluğunda botanik derslerini örnekler üzerinde yürütebilecekleri bir botanik bahçesi yoktu. O, derslerinde kullandığı malzeme için kendi kurutup meydana getirdiği kişisel koleksiyonundan yararlanmıştı.

Sağlığı pek iyi olmayan Abdi Süleyman kay usulü tedavi tarzını incelemek üzere Irak'a gitmiş, ancak dönüşünde hastalanarak ölmüştür.⁷

5 Rıza Tahsin, Mir'at-ı Mekteb-i Tıbbiye, İstanbul, 1329/1910, s. 205; İst. Üniv. Tıp Tarihi Ens. Leixcon, DNI.

6 Nuri Kenan (Çev.), *Emrâz-ı Cildiye*, İstanbul, 1294, Beyazıt 24105.

7 Kıza Tahsin, *İbid.*, s. 212.

İbrahim Şevki 1287/1871 yılında Tıp Mektebi'nden mezun olmuştur. Daha sonra sınava girerek kazanmış ve asabiye ihtisası yapmak üzere Paris'e gönderilmiştir. Yurda dönüşünde Tıp Mektebine tıp kanunu muallim muavini olarak tayin edilmiştir. Daha sonra kay (dağlama) usulü tedavi konusunda araştırma yapmak üzere Irak'a gönderilen heyetle birlikte Bağdat'a gitmiştir. Irak'tan dönüşünden sonra İranda çıkan kolera salgını üzerine, hükümetin oraya yolladığı bir heyetle oraya gitmek üzere yola çıkan İbrahim Şevki İran'a ulaşmaya muvaffak olamayarak, Erzurumda vefat etmiştir.

Hüvviyet adlı bir tıp eseri ve Fransız hekimlerinden Lasek'in biyografi ve veciz sözlerini içeren *Nümüûe-i İmtisal yahut Bağ-ı Faziletten Bir Nihal* adlı eseriyle *Teaddiyât-ı Ahlâk* adlı bir eseri vardır. Ö, Fransızcanın yanı sıra Arapça ve Farsçayı da gayet iyi bilmekteydi. Kültürlü, okumayı seven ve çalışkan bir kişi olan İbrahim Şevki ömrünün sonuna kadar milletine yararlı olmaya gayret etmiştir.⁸

Şemsi Şerif Efendi 1855 yılında Tıp Mektebinden mezun olmuştur. Daha sonra tıp tahsilinin eksikliklerini tamamlamak ve ihtisas yapmak üzere hükümet tarafından Fransaya tahsil için gönderilmiştir. Yurda döndükten sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Şahanede menafü'l-aza (fizyoloji) muallimi olarak atanmıştır. O, 1881V kadar bu görevde hizmet verdikten sonra 25 Ağustis 1299 H. /1881 M. tarihinde ölmüştür.⁹

Hasan Zühtü Nazif de Fransa'da ihtisas yapmış olan hekimlerimizdendir. Dr. Hasan Zühtü Nazif 1833 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriyeden mezun olmuş ve sonra aynı mektebin emrâz-ı umumiye muallim muavini olmuştur. Yine aynı yıl içinde o, kemik ve eklem hastalıklarıyla ilgili bazı yazılar yayınlamıştır. 1890 yılında bakteriyoloji tahsili için Fransa'ya gönderilen Hasan Zühtü Nazif, orada Valde-Grace Askeri Tıp Okulunda eğitimini tamamlamış ve 1892 yılında Pasteur Enstitüsündeki kurslara katılmıştır. Daha sonra yurda dönen Hasan Zühtü Nazif Dr. Chantemesse ile birlikte çalışmış ve kolera vibriyonunu ayırarak hastalığı belirlemiştir. Dr. Hasan Zühtü daha sonraki yıllarda, Bakteriyolojihanede çalışmalarını sürdürmüştür. O bu müessesenin kurulup yerleşmesinde Dr. Nicolle ile birlikte canla başla çalışmıştır.

⁸ İbid., s. 208.

⁹ İbid., s. 160.

Dr. Hüseyin Remzi Bey'in ölümü ile Dr. Hasan Hüsnü onun yerine tayin edilmiştir (1896). Ancak 1897'de Yunan Harbi sırasında Tesalyaya gönderilmiş ve orada tifüse yakalanarak ölmüştür¹⁰

Hayrettin Mustafa (öl. 1912), yukarıda söz konusu edileli diğer hekimlerimiz gibi, ihtisasını yurt dışında, Fransada yapmıştır. O, 1872 yılında Askerî Tıp Okulunu bitirmiştir. Daha sonra girdiği sınavda başarı gösterip, Parise emrâz-ı hariciye ihtisası yapmak üzere gitmiştir. 1875'de yurda dönen Hayrettin Mustafa, ilkin Şumnuya tayin olmuştur ve Rus Harbinde cerrah olarak vazife görmüştür. 1888 yılında b, hem Tıbbiye-i Mülkiyede emrâz-ı hariciye muallimi olmuş hem de Hıfz-ı Sihat-i Umumiye azalığına tayin edilmiştir. 1908 yılında Hayrettin Mustafa'nın Mekteb-i Tıbbiye-i Şahaneye müdür olarak tayin edildiği görülür. O, 1912'de vefat etmiştir.

Hayrettin Paşa başarılı bir öğretmendi; Öğrencileri tarafından sayılmış ve sevilmiştir. O devirde, Osmanlı İmparatorluğu'nun iki önemli kuruluşu olan Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Hıfz-ı Sihat-i Umumiyenin üyesi idi. Bunlardan ilki İstanbul dışındaki doktor, eczacı, aşıcı gibi personelin seçilip tayin edilmesinde, gerektiğinde bunların değiştirilmesinde veya taltif edilmesinde görevliydi. İkincisi ise İstanbul'un sağlık işlerinin kontrolü ile görevli idi.

Hayrettin Paşa Tıp Fakültesi'ndeki eğitim ve öğretim görevini, çeşitli cemiyetlerdeki görevlerinin yanı sıra yürütmüştür. Bu çalışmalarının yanı sıra kendi ihtisas sahasında çeşitli eserler vermiştir. Bunlar arasında *Ameliyât-ı Cerrahiye*, *Emrâz-ı Hariciye*, *Zübdetü'l-Kimya*, ve *İmdâd-ı Musabın* adlı eserleri vardır.

Bunlardan ilk iki eser cerrahi ile ilgilidir* Sonuncusu ise onun E. Ferrand'dan çevirdiği bir eser olup, zehirli maddelerle ilgilidir. İlaç olarak kullanılan bu maddelerin genel bir listesi daha sonra da daha ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Bu ilaçlar arasında bitkisel kökenli olanlar mevcut olup, bunlar zehirli bitkilerdir.¹¹

Fransa'da tıp eğitimi görmüş hekimlerimizden biri de Feyzi Hasan'dır. (1842-1924). Onun asd adı Feyzullah olup, adı kısaltılıp, arkasına baba adı eklenerek Feyzi Hasan diye adlandırılmıştır.

Feyzi Hasan 1842 yılında İzmit'te doğmuştur. İlk eğitimini orada tamamlamıştır. 1870 yılında yüzbaşı rütbesiyle Tıp Mektebi'nden me-

10 E.K. Unat, Osmanlı İmparatorluğunda Bakterioloji ve Viroloji, İstanbul, 1970, s. 24.

11 Hayrettin Mustafa, İmdâd-ı Muzâbîn, İstanbul, 1311 H., Beyazıt 24686.

zun olmuştur. 1872 yılında devlet tarafından dahiliye ihtisası için Paris'e yollanmıştır. Feyzi Hasan Behier'in yanında iç hastalıkları ihtisası yapmıştır. O, yurda dönüşünde Askeri Tıp Okulunda iç Hastalıkları Kürsü'süne atanmıştır (1876) ve orada konusuyla ilgili ders vermiştir ve klinik tatbikatları yürütmüştür.

Feyzi Paşa 1882 yılında Tıbbiye-i Mülkiyede seririyât-ı dahiliye profesörü olmuştur. 1887 ve 1890 yıllarında tüberküloz tedavisinin yöntemlerini izlemek üzere tüberküloz üzerinde çalışan Hüseyin Hulki Bey'le birlikte Berline gitmiştir.

Daha sonra onun 1892 yılında İzmirde çıkan veba salgınının tedavisinde görev aldığı ve 1895 yılında Samda çıkan kolera salgını mücadeleye komisyonunda görevini devam ettirdiğini görüyoruz.

Feyzi Paşa 1913 yılına kadar Tıp Fakültesindeki görevine devam etmiştir. O, otuzdokuz yıl devam eden öğretim faaliyeti sırasında birçok öğrenci yetiştirmiş ve bu yoldan gerek ülkeye gerekse bilim alemine hizmet etmiştir.

Feyzi Hasan'ın öğrenciler için yazılmış iki ders kitabı vardır. Bunlardan birisi Stampel'in *İç Hastalıkları* ve RakeFin *Hastalıkların Teşhis Usulü adlı* eserinin çevirisidir.

Bunlara ilave olarak kendi eseri olan *İlm-i Emrâz-ı Dâhiliye* (1889), *Emrâz-ı Azâ-i Hazmiye* (1893) *Kilyeteyn-i Huveyzateyn ve Mesane Emrazı* (1910) gibi eserleri vardır.¹²

Onun öğrenciler için çevirdiği iç hastalıklarıyla ilgili iki eserde de vücudun çeşitli organlarında görülen hastalıklar ile salgın hastalıklar ele alınarak bilgi verilmiştir, ikincisinde özellikle hastalığın teşhisi üzerinde durulmuş; hastalığın mevcut delilleri, teşhisle ilgili genel düşünceler, hastalığın yerinin belirlenmesi, hastalığın neye göre belirlenebileceği üzerinde durulmuştur. Hastahğm belirlenmesinde göz, cilt, süt, kalp, kan, idrar, karın, sinir muayeneleri ve iltihap aranması konusunda bilgi verilmiştir. Bu arada bazı hastalıklarda yaşın önemi üzerinde durulmuştur.

Feyzi Paşa ayrıca, teşhiste çeşitli aletlerin ne şekilde yardımcı olabileceği konusunda da bilgi vermektedir, Örneğin kalp hastahkla-

12 Rıza Tahsin, ibid., s. 210; İstanbul Üniv. Tıp Tarihi Ens. Lexicon DFV; Avni Öztüre, Resim-Fotoğraf Belgelerle Nicomedia, İzmit Tarihi, İstanbul 1962, s. 192-193; Tevfik Sağlam, Nasıl Okudum, İstanbul 1959, s. 81; Nevsâli Afiyet, istanbul 1320 s. 250; 1316, s. 220; 1322,s.159.

rında kalp kardiografisinin teşhiste nasıl yardımcı olduğunu açıklamıştır.¹³

Onun iç hastalıklarıyla ilgili olarak kaleme aldığı eserlerinde, çeşitli sistemlerde görülen düzensizlikleri ele alıp işlediği, onlarla ilgili arazları, hastalıkların seyrini bize ayrıntılı bir şekilde verdiğini görüyoruz.

Feyzi Paşa Osmanlı imparatorluğunun farklı yerlerinde değişik bulaşıcı hastalıkların tedavisinde görev yapmış bir kişidir. Bunlardan sıtma konusunda bir eseri vardır. *Maraz-ı Merzegî* adını taşıyan bu eserde o, Türkiye'de sıtmanın nerelerde görüldüğünü, mikrobunun nasıl teşhis edilebileceğini, hastalığın çeşitlerini, başka hastalıklardan nasıl ayırd edilebileceğini ve nihayet, hastalığa tutulmamak için ne gibi tedbirler alınması gerektiği konusunda bilgi vererek, hastalığın tedavisini ayrıntılı bir şekilde anlatır. Resimli olan bu eserde, ayrıca, tedavide kullanılan ilaçlar ile ölen hastalar arasındaki münasebeti gösteren bazı istatistik neticeler de sunulmuştur.¹⁴

Hasan Mazhar da Fransa'da tıp ihtisası yapmış olan bilim adamlarımızdandır (1845-1920). Hasan Mazhar İstanbulda Üsküdar'da doğmuştur. Babası Afyonkarahisarlı Binbaşı Süleyman Efendi idi. Tıp Okulunu bitirdikten sonra, iki yıl Haydarpaşa Ameliyat Mektebinde staj yapmıştır. Daha sonra yurt dışında ihtisas yapmak üzere sınava giren Hasan Mazhar, başarılı olarak, 1871-1874 yılları arasında Pariste anatomi ve cerrahi ihtisası yapmıştır. O, Paristeki çalışmalarını, o sırada Paris Fakültesi Dekanı olan meşhur anatomist Sappey'in nezaretinde yürütmüştür. Onunla birlikte çalışan anatomistler arasında Teshit ve Pazzi gibi devrin meşhur anatomistleri de vardır. 1874 yılında yurda dönen Hasan Mazhar, Karadağ ve Rus muharebelerinde fırka hekimi, cerrah ve başhekim olarak vazife görmüştür.

Mazhar Paşa 1879 yılında Tıp Okulu'na muallim olarak atanmıştır. Onun Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye, Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye üyeliği ve reisliklerinde bulunduğu görülür.

O, Tıbbiye-i Mülkiyenin kurucularındandır. Orada 26 yıla yakın konusunda ders vermiştir. 1908'de Tanzimatın ikinci defa ilanından sonra Mekteb-i Tıbbiye Nazırlığına getirilmişse de kendi isteği ile emekli olmuştur. Ancak o, emekliliğinden sonra da fahri olarak üniversitedeki çalışmalarına devam etmiştir.

13 Fezullah İznidî, Usul-ü Teşhis-i Marazî, İstanbul 1304, Beyazıt 26881.

14 Feyzullah İznidî, Maraz-ı Merzegî, İstanbul 1329, Beyazıt 22706.

Mazhar Paşa yurda döndüğünde tıp eğitimi Fransızca yapılmaktaydı. O ve bir grup arkadaşı derslerin Türkçe olarak verilmesi tezini savunmuşlardır ve bu konuda başarılı olmuşlardır. Onlarla birlikte Türkçe tıp eğitimi başlamıştır. Mazhar Paşa birçok tıp teriminin Türkçelerini bulup, yerleştirilmesinde, özellikle anatomi terimlerinin birçoğunun bulunup kullanılmasında önemli bir hizmet vermiştir.

Mazhar Paşa'nın ilk eseri Fransızcadan bir çeviridir. O, Jamin'in bir anatomi kitabını *İlm-i Teşrih* adı ile Türkçeye çevirmiştir. Bu çevirinin yanı sıra, *Teşrih-i Tavşifi* (7 cilt), *Mükemmel Teşrih Atlası* (1 cilt) *Teşrih-i Topografya* (2 cilt), *Mebâhisu'UAsab* (1 cilt) ve *Usul-ü Teşrih* (yarım kalmış) gibi eserler de yermiştir.¹⁵

Bu eserlerden *Teşrih-i Tavşiffde* o, kemiklerle başlamak suretiyle çeşitli vücut organları ve sistemleri hakkında bilgi verir. Bunlardan kemiklerle ilgili olan kitapta kemiklerin, Arapça ve Fransızca isimleri verilmiştir. Kemiklerin yeri, komşu kemiklerle münasebeti, şekli, belli başlı girinti ve çıkıntıları vardır. Örneğin s. 214. Omuz kemiği (ketf; omoplate) gayri muntazam olarak göğüsün arkasında, yukarıda terkuvanın arka ve altında ve azm-i azdinin arkasında durur; üçgen şeklinde olup, üç yüzlü çıkıntı verir.¹⁶

Eserde verilen resimler, açıklamaların daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Diğer ciltlerde duyu organları, damarlar, sinirler, göğüs organları ve kaslar ele alınarak incelenmiştir.¹⁷

Ayrıca onun Yusuf Rami ile birlikte hazırlamış bulunduğu bir başka anatomi eseri ise *İlm-i Teşrih-i Tavşifi* (Anatomie Descriptive) adını taşır. Burada sırasıyla sinirler, karın ve göğüs organları, duyu organları vs. hakkında bilgi verilmektedir. Bu eser de onun diğer kitapları gibi, konuyla ilgili açıklayıcı resim ve şemalar içermektedir.

Bahaeddin Şakir (öl. 1922) de Fransa'da tıp konusunda ihtisas yapmış hekimlerimizdendir. O, 1894 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur. Ancak Genç Türklerle olan ilişkisinden dolayı, takibe uğradığı için, Avrupa'ya kaçmıştır. Yurdunu bırakıp Paris'e giden Dr. Bahaeddin Şakir, orada akıl hastalıkları ve tıp kanunu ihtisası yapmıştır. Avrupada iken büyük bir cesaret göstererek geldiği İstanbul'da İttihad ve Terakki Cemiyeti hesabına çalış-

15 Bursalı Mehmet Tabir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul 1335, c. 3, s. 225.

16 Hasan Mazhar, *Teşrih-i Tavşifi*, 3. Tab., İstanbul 1327 (Kemikler bahsi), Beyazıt 29142.

17 Hasan Mazhar, *Teşrih-i Tavşifi*, İstanbul 1326, Beyazıt 29136.

mıştır. Hatta Meşrutiyetin ilk yıllarında yine bu maksatla Şurayı Ümmet adlı bir gazete çıkarmıştır. 1908 yılında İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra yurda dönen Bahaeddin Şakir Bey yeniden Askeri Tıbbiyedeki görevine iade edilmiştir. Ertesi yıl (1909) Mülkî ve Askerî Tıbbiyenin birleştirilip Tıp Fakültesinin kurulması ve tıp kanunu müderrisi Ali Rüştü Paşa'nın morg müdürlüğüne tayin edilmesi üzerine, 0, hocasının yerine bu göreve getirilmiştir.

1912 yılında Balkan Harbinde Edirne muhasarası sırasında hastahane başhekimisi olmuştur. Bu sırada Bulgarlara esir düşen Bahaeddin Şakir dönüşünde Tıp Fakültesi'ndeki eski görevine iade edilmiştir. Bu arada onun İttihad ve Terakki Cemiyeti'ndeki aktif çalışmasını da sürdürdüğünü görüyoruz.

Bahaeddin Şakir Bey 1919 yılına kadar Fakülte'deki görevine devam etmiştir. Mütarekeden sonra diğer bazı İttihad ve Terakki Cemiyeti mensupları gibi, Almayaya kaçmıştır. O da 1922 tarihinde Talat Paşa gibi, bir ermeni tarafından vurularak öldürülmüştür.¹⁸

Dr. Bahaeddin Şakir'in *Darülfünûn-i Osmanî Tıp Fakültesi'nde Okunan Tıp Kanunu Dersleri* genel olarak, öğrenciye tıp konusunda bilgi vermek üzere yazılmış olup, içinde ölümün nasıl belirlenebileceği, ölüm olayının patolojik bulguları, ölüm zamanının belirlenmesi, nelerin ölüme sebep olabileceği konusunda bilgi vermektedir.¹⁹

Besim Ömer (Akalin) 1861 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası mutasarrıf Ömer Şevket Paşa'dır. Besim Ömer Kosova Askeri Rüştiyesinde okuduktan sonra, Askeri Tıbbiyeye girmiştir ve 1883 yılında okuldan mezun olmuştur. Müsabaka sınavına girerek aynı okulda ebelik dersi muallim muavinliğini kazanan Besim Ömer, bilgi ve görgüsünü artırmak üzere 1885 yılında Parise gitmiştir ve 1889 yılında ihtisasını tamamlayarak ülkeye dönmüştür. O, genç yaşında şöhret kazanmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra, üniversitede rektörlük yapmıştır. Kızılay'a çok hizmeti geçmiş bir bilim adamı olan Besim Ömer, birçok derneğin de üyesi bulunuyordu.

Besim Ömer, diğer bilim adamlarıyla mukayese edildiğinde, eserlerinin çokluğu ile dikkati çeker. O elliden fazla eser kaleme almıştır. Bunların çoğu halk için yazılmış el kitaplarıdır. O, hıfzısıhha kaidelerinin halk tarafından anlaşılması için bu eserleri kaleme almıştır. Bunlar

18 Dirim, sayı 11-12 (1968), s. 295; İstanbul Üniv. Tıp Tarihi Ens. Lexicon DBI.

19 Bahaeddin Şakir, *Darü'l-Fünûn-i Osmânî Tıp Fakültesindeki Tedris Olunan Tıp Kanunu Dersleri*, İstanbul 1327.

arasında *Müskirat* (İst. 1305), *Şişmanlık ve Zayıflık* (ist. 1303), *Ukm ve inayet*, *Tekessüf-ü Nüfus ve Tenâsüh-ü Beşere Mani Esbâb ve Bu Babda Tedâbir ve Müdâvâât* (ist. 1306), *Yalova Kaplıcaları* (İst. 1317), *Üzüm İle Tedavi* (ist. 1304 H), *Çiçek Hastalığı ve Su Çiçeği* (İst. 1310 H), *Çocuk* (İst. 1309), *Emzirme* (ist. 1309 H), *Gebelik* (ist. 1318), *Hıfz-ı Sıhhat-i izdivaç ve Tenasül* (ist. 1308) sayılabilir.

Yukarıdaki eser adlarından da anlaşılacağı üzere, o her ne kadar hıfz-ı sıhhat ile ilgili çeşitli konularda bir çok eser vermişse de özellikle "*fenn-i vilâde*" (kadın-doğum) konusu üzerinde durmuştur. Bu konudaki eserleriyle bir taraftan halkı aydınlatmaya çalışırken, diğer taraftan disiplin olarak bu konunun yerleşmesini sağlamıştır.

Fransada ihtisas yapan hekimlerimizden biri de Haindi Aziz'dir. Hamdi Aziz 1863 yılında doğmuştur. Babasının adı Abdülazîz'dir. 1887 yılında Askerî Tıbbiye'den mezun olmuş olan Hamdi Aziz, devlet hesabına ihtisas yapmak üzere Parise gitmiştir ve orada cerrahi ihtisası yapmıştır. Hamdi Aziz cerrahi ihtisasının yanı sıra Pasteur Enstitüsüne devam etmiş ve bakteriyoloji ihtisası yapmıştır. O yurda döndüğünde Mülkî ve Askerî Tıbbiye Mekteplerine bakteriyoloji muallimi olarak atanmıştır, ittihatçıların başa geçmesiyle görevinden alınan Hamdi Aziz, Üçüncü Ordu Sıhhiye Müfettişliğine getirilmiştir. Daha sonra bir çok subaya tatbik edilen tasfiye-i rütbe ile, ferikliklikten miralaylığa indirilmiştir. Bunun üzerine emekliliğini isteyerek görevden ayrılmıştır. Sağlığına daha iyi gelir düşüncesiyle Mısıra giden Hamdi Aziz orada 1911 yılında vefat etmiştir.

Hamdi Aziz Paşa, Türkiye'de müstakil bakteriyoloji eğitimini başlatan kişidir. O, bakteriyoloji ile ilgili çeşitli eserleri Fransızcadan Türkçeye çevirmiştir. Onun bu çevirileri dışında telif eserleri de vardır. Çevirileri arasında *Hutut-u Muhabere Hakkında Edilecek Tedâbir-i Sıhhiye-i Evveliye ve Cenevre Mukavelenamesi*, *Usul-ü Huddam-ı Mecruh-in-i Askeriye*, *Telkâh-i Hayvani*, *Rehber-i Cerrahi-i Sagir Usul-ü Amelisi*, *Suların Tahليلât-ı Bakteriyolojisi Usul-ü Amelisi*, *Nazarî ve Amelî Bakteriyoloji* sayılabilir. Onun telif eserleri arasında ise *Amelî ve Nazarî Cerrahî-i Sagir* (2 cilt), *Amelî ve Nazarî Bakteriyoloji Dersleri*, 1319 *Senesi Kanun-u evvelinden* 1320 *Senesi Mayıs Nihayetine Kadar Altı Ay zarfında Nefs-i Halepte Beher Mahalde Bulan Vefiyat ve Tevelidât ve Münâkahât ile Edyâna Sureti Taksimlerini Icrâ Eder Şehri Mufassal istatistik* vardır.

Onun aynı zamanda hem Fransızca hem de Türkçe olarak yazmış olduğu eserleri vardır. Bunlar daha çok istatistik niteliğindeki eserler-

dir. Örneğin 1319 *Senesinde Nefs-i Halefte Vukuu Bulan Kolera Vukuatını Mübeyyin Mufassal İstatistik* adlı eseri gibi.²⁰

Hamdi Aziz Paşa, iyi bir bakteriyolog olup, bu konuda gerek verdiği dersler, gerekse eserleriyle yurduna hizmet etmiştir. Bu çalışmalarında özellikle o, sadece Türkiye için çok yeni olan bir konu olmayıp, bütün dünyada çok yeni ve yaygın hale gelme eğilimi gösteren bir disiplini tanıtmış ve yaygın hale gelmesinde, gerek eserleriyle gerek çalışmalarıyla öncülük etmiştir. O istatistiğin önemini daha o zaman kavramış ve tıpta nasıl yararlı olabileceğini örnekleriyle göstermek için çalışmıştır.

Fransada tıp ihtisası yapmış olan hekimlerimizden birisi de Esat Işık'tır (1865-1943). O Tıp Fakültesi'nde göz kliniğinin kurucusu olduğu için Işık soyadını almıştır. 1889 yılında Askerî Tıbbiye'den mezun olmuş olan Esat Işık, o yıl ihtisasını yapmak üzere hükümet tarafından Fransa'ya gönderilmiştir. 1893 yılında ihtisasını tamamlayarak Paris'ten yurda dönen Esat Işık, Tıp Fakültesi'nde ders vermeye başlamıştır. O, gerek sosyal yönleriyle, gerekse bilim adamı olarak övgüye değer bir bilim adamımızdır. O, 1894 yılında Tıp Fakültesi'nde Göz Kliniğini kurmuştur ve bu klinikte 39 yıl aralıksız hocalık yapmıştır. O, ayrıca Kızılay merkezinde ve Talim ve Terbiye Dairesinde de çalışmıştır.

Esat Işık çalışmalarıyla ilgili olarak bazı eserleri de vardır. Bunların hemen pek çoğu Fransızcadır, örneğin *Semiologie de Vexoptalmie, Traitement de Bleparite au Sublime à Haute Dose, Emorogie du Corps Vitre chez les Jeunes Gens* gibi.²¹

Rıfat Hüsameddin (1863-1921) İstanbulda doğmuştur. Soğukçeşme Askerî Rüştiyesini bitirdikten sonra, Askerî Tıbbiye'ye girmiştir. 1886 yılında hekim yüzbaşı olarak Askerî Tıbbiyeden mezun olan Rıfat Hüsameddin Haydar Paşa Hastahanesinde stajını tamamladıktan sonra, bakteriyoloji konusunda ihtisas yapmak üzere Parise gönderilmiştir (1887). Yurda dönüşünde İstanbulda ve bazı vilayetlerde bakteriyolog olarak çalışan Rıfat Hüsameddin 1893 yılında Baytar Mekteb-i Alisine bakteriyoloji ve Tıbbiye maraz-ı teşrih dersine muallim olarak atanmıştır. O, aynı yılın Kasım ayı içinde binbaşı olmuştur. Kendisi teşrih-i marazî muallimliği ile birlikte, iç hastalıkları poliklinik öğretimini de üstlenmiştir. 1908 yılında tekrar Parise gitmiş ve tıp ve

20 E.K. Unat, ibid., s. 86-88.

21 Askerî Hastahanelerimiz, İstanbul, c. 3, kısım 2, s. 554.

bakteriyoloji konusunda bilgi ve görgüsünü artırmıştır. Bu arada açılan Telkikhhanede onun ders verdiği de görülür (1900).

Hüsameddin Paşa bir çiçek serumu hazırlamıştır. Çiçek hastalığının daha hafif atlatılabilmesi gayesiyle hazırlanmış olan bu serum o sırada Tıp Fakültesindeki bakteriyoloji muallimi Hamdi Aziz Paşa ve İkinci Muallim Aristidi ve de Klinik ikinci şefi Celâl İsmâil Bey ile Gülhane Hastahanesindeki Hamdi Bey tarafından incelenmiştir.

Rıfat Hüsameddin Paşa 1910'da Telkinhanede görev aldığıında, İzzet Bey, İhsan Bey ve Şerafeddin Bey de bu müesseseye asistan olarak girmişlerdir. 1913 yılında Telkikhhaneye Dr. Cemal Muhtar müdür olarak tayin edilmişse de 1920'de Rıfat Hüsameddin bu göreve atanmıştır. Rıfat Hüsameddin Paşa 1922 yılında beyin kanamasından ölmüştür.²²

Celâl Muhtar Fransada tıp ihtisası yapmış olan bir başka hekimimizdir. O, Askerî Tıbbiye başkatibi, Harbiye ve Tıbbiyede edebiyat hocası olan Muhtar Efendi'nin oğludur. İstanbul'da 1866 yılında doğmuş olan Celâl Muhtar, ilk tahsilini Üsküdar'da yaptıktan sonra, Galatasaray Lisesine devam etmiştir. Daha sonra Askerî Tıp Okuluna devam ederek, 1887 yılında mezun olmuştur. Mezuniyetini takiben bir müddet Zairos Paşa'nın idaresinde Kuduz Müessesesinde muavinlik yaptıktan sonra 1889'da deri hastahkları ve frengi üzerinde ihtisas yapmak üzere Fransa'ya gitmiştir. Fransa'da Fournier, Vidul, Benier, Darier, Hallepeau gibi hocaların yanında asistanlık etmiştir. İki yıl Pasteur Enstitüsüne devam ederek başarı belgesi alan Celâl Muhtar, 1892 yılında babasının vefatıyla İstanbul'a dönmüştür.

Celâl Muhtar'ın kolera salgını sırasında, Pasteur Enstitüsü tarafından da onaylanan önerilerde bulunması üzerine devrin Padişahı II. Abdülhamid onu, saray hekimi olarak atamıştır. 1908'de ikinci Meşrutiyetin ilanından sonra, Celâl Muhtar'ın Kızday Umumî Müfettişliğine getirildiğini görüyoruz. Daha sonra çıkan Balkan Harbi ve Birinci Cihan Harplerinde memleketine hizmet vermeye devam etmiştir.

Celâl Muhtar daha sonra bir müddet İş Bankası idare heyetinde görev yapmıştır. Hayatının son on yılında gözleri bozulan Celâl Muhtar bir çok kez yurt dışına giderek tedavi olmuşsa da bu tedavilerden pek yarar sağlayamamıştır. O, 1947 yılında vefat etmiştir.

22 E.K. Unat, ibid., s. 24-26.

Celâl Muhtar firengi ile ilgili yazılarından bir kısmını 1317 yılında toplayarak *Firengi Makâlâtı* adı altında neşretmiştir. Burada o, genel olarak firenginin ne gibi etkileri olduğunu, nüfusu nasıl etkilediğini söyler; firengi ve veremi birbiriyle karşılaştırır.

Yazar firenginin ne gibi yollarla bulaştığını anlatırken, alışlageldiği veya genellikle kabul edildiği şekilde sadece cinsî münasebetle değil, fakat, aynı eşyaları kullanmakla, hamam ya da çocuklarda oyuncaklar yoluyla bulaşabileceğini ifade eder. Ona göre, doktor, dişçi ve ahçılar gayet kolay mikrop alabilirler.

Celâl Muhtar eserinin son kısmında, firengiden korunma yöntemlerini verir. Bunların başında aşı bulunur. Ayrıca dişleri temizlemek, alet ve eşyaların temiz tutulması ve nihayet tedavide yanlış kullanılmaması vardır.²³

Celâl Muhtar Alfred Fournier'nin bir eserini *Firengi ve İzdivaç* adıyla çevirmiş ve neşretmiştir. Eserde firengililerin evlenmesi meselesi, hastalığın evliliğe mani olup olmadığı, firengi salgını ve firengili doğan çocuklar hakkında bilgi vardır. Ayrıca, yine aynı eserde çocuğun firengiyi ebeveynden nasıl aldığı hakkında da bilgi bulunmaktadır.

Ülkemizde de sık sık rastlanan bir hastalık olan firengi konusunda halkı aydınlatmak ve meslektaşlarına derli toplu bilgi vermesi açısından bu eser yararlıdır.

Cemil Topuzlu da Fransa'da ihtisas yapmış olan hekimlerimizdendir. O, 1866 yılında İstanbul'da doğmuştur. Yusuf Ziya Paşa'nın oğludur. Galatasaray Lisesini bitirdikten sonra, 1880'de Kuleli Mekteb-i Tıbbiye-i Askerî idadisine girmiştir. Bu okuldan mezun olduktan sonra 1887'de Parise gitmiş olan Cemil Topuzlu, Pean yanında cerrahi ihtisasını yapmıştır. O, 1890 yılında yurda dönmüş ve 1891 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye seririyât-ı hariciye muallim muavini olarak atanmıştır. 1894 yılında Aristi'nin yerine seririyât muallimi olmuştur. 1896 yılında Yunan Muharebesi sırasında Yıldız Sarayı civarındaki hastahanelerin baş hekimisi olmuştur.

Cemil Topuzlu 1908'de Tıp Fakültesinin dişçi ve eczacılık okullarını kurmuştur ve Tıp Fakültesi Dekanı olmuştur.

O, 1912'de vali vekilliği ve şehreminiliği yapmıştır. O, 1914-1918 yıllarında İsviçreye gitmiştir. 1919'da yine şehreminiliğe getirilmiş-

23 Celâl Muhtar (özden), *Firengi Makâlâtı*, İstanbul 1317, Beyazıt 24988.

tir. 1920 yılında Ferit Paşa Kabinesinde bakan olan Cemil Topuzlu üç ay sonra bu görevinden istifa etmiştir.

Cemil Paşa 1949 yılında İstanbul Şehir Meclisi azalığına getirilmiştir ve 1950 yılında yeni kurulan Demokrat, Parti'den tekrar meclis azalığına seçilmiştir.

Cemil Topuzlu'nun cerrahi konusundaki çalışmaları çeşitli dergi ve eserlerde toplanmıştır. Bunlardan süreli yayınlar arasında *La Presse Medicale*, *La Semaine Medicale*, *La Gazette Medicale D'Orient*, *Archive Provinciales de Chirurgie*, *Bulletin de la Societe de Chirurgie* gibi dergilerde çıkmış olan yazıları gösterebiliriz. Bu dergilerde çıkan makalelerinin dışında, belli başlıları cerrahi konularında olmak üzere, çeşitli eserleri de vardır. Bunlar arasında *Fenn-i Cerrahi* ve *Velâdiye*, *Butlân-ı His*, *Seririyât-ı Hariciye Müşahede ve İstatistikleri*, *Tütünle Mücadele*, *Zehirlenme Vakaları*, *Yüz ve Ellerdeki İhtiyarlık Lekeleri* adlı eserleri bulunur.

O Türkiyedeki Tıp Cemiyeti ve Fransadaki Cerrahi Cemiyetinin de üyesi idi.

O'nun cerrah olarak ilgilendiği konulardan biri *sterilite* idi. Ameliyatlardan önce ellerin yıkanması ve yaraların asitfenikli suyla temizlenmesi gerektiğini ısrarla belirtmiştir. O, ameliyatlarda asepsi usullerinin kullanılmasının yeterli olduğunu, antiseptik ilaçların kullanılmasının gerekmediği üzerinde ısrarla durmuştur.

Cemil Topuzlu arterleri tamamen bağlamaksız yan taraflarını dikmek suretiyle kanın akışını temin etmiş ve bunu ameliyatlarında kullanmıştır. Bulduğu bu usulü Moskovada 1917 yılında katıldığı milletlerarası bir kongrede de sunmuştur. Bu usul hakkında onun *Mi-moire et Observations Medicale* adlı eserinde de bilgi vardır.

O, bacaktaki achile veterini tamamen kesmeden ikiye ayırıp, yeniden dikme usulünü ilk defa cerrahide uygulamıştır.

Cemil Paşa ilk defa Yunan Muharebesinde yaralanan askerlere röntgen şuası uygulamıştır.

O, devrindeki diğer cerrahlar gibi, cerrahi aletlere ilgi duymuş ve ameliyatlarda kullanılmak üzere bazı cerrahi aletler geliştirmiştir. Bunlar arasında karın ameliyatlarında kullanılan bir alet,, bir pens, basur memelerinin tedavisinde kullanılan bir alet, sünnet ameliyatlarında kullanılan bir pens bulunur. Bu aletlerin bir modelleri İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Müze kısmında bulunmaktadır.²⁴

24 Cemil Topuzlu, 80 Yıllık Hatıralarım, İstanbul. 1951, s. 253, 254, 273-279, 281:

Kadri Raşit (Anday) daha çok Kadri Raşit Paşa diye tanınmaktadır. O, 1877 yılında İstanbulda doğmuştur. Babası askeri eczacı Mehmet Raşit Paşadır. Kuleli Askeri Lisesini bitirdikten sonra, o, Askerî Tıbbiyeye girmiştir. Tıp Fakültesinin üçüncü sınıfında iken Fransaya gitmiş (1894) ve Paris Tıp Fakültesine devam etmiştir. 24 yaşında Tıp Fakültesini bitiren Kadri Raşit meşhur fizyolog Charles Richet ile çalışma imkânını bulmuştur. Kadri Raşit, aynı zamanda, Paristeyken dahili ve harici hastalıklarla ilgili klinik tatbikatları da izleme imkânını bulmuş, Prof. Grancher, Mafran ve Notecourt'un çocuk hastalıkları kliniklerinde ihtisas yapmıştır.

Ülkesine döndüğünde (1901) Mülkiye Tıbbiyesinde fizyoloji dersleri vermiştir. Bu derslerin yanı sıra o, çocuk hastalıkları üzerinde de ders vermiş ve bu derslerin klinik tatbikatlarını yürütmüştür. 1905 yılında Kadri Raşit çocuk hastalıkları klinik şefi olmuştur. Meşrutiyetin ilanından sonra sonra (1908) Şişli Çocuk Hastahanesine tayin olan Kadri Raşit, Tıp Fakültesi ni ıslah etmek için yapılan hareketler sırasında Çocuk Hastalıkları Kürsüsüne yeniden atanmıştır (1915). O, 1933 yılında yaş haddi dolayısıyla üniversiteden ayrılmıştır. Böylece o, aralıksız 16 yıl gibi uzun bir süre çocuk hastalıkları kürsüsünün şefi olarak çalışmış oluyordu.

Emekliye ayrıldıktan sonra, Beyoğlu Belediye Hastahanesi Çocuk Kliniği fahri doktorluğunu kabul etmiştir ve hayatının son yıllarına kadar binlerce hasta tedavi etmiştir. Kadri Raşit Anday 1948 yılında vefat etmiştir.

Meslek hayatı boyunca konusuyla ilgili kongrelere katmış ve Pariste yayınlanan muhtelif tıp mecmualarında yazdan yayınlanmıştır. Dört yıl gibi bir zaman Türk Ocağı ve Çocuk Esirgeme Kurumu Dispanserinde gönüllü olarak poliklinik de yapmış olan Kadri Raşit Anday'ın Türkçe ve Fransızca bir çok neşriyatı vardır.

Onlardan Fransızca ve fizyoloji ile ilgili olanlara Metabolisme du Cholere Cause l'Organisme (These de Paris, 1900) ve Erythreer Nouveau et Techexeulose (Paris, 1926) verilebilir. Bunların yanı sıra çocuk hastalıklarıyla ilgili olarak Fransızca neşriyatı arasında Un Cas d'Agropholine chez un Enfant de 20 Ucee Agent Deluete des ses Preceueurs Pas (Archive de Medecine des Enfants, Mars 1934), Essai de Traitement Biologique des Attenites et UEucephale au Cours des Maladies Infectieus (Archive de Medecine des Enfants, 1934), Note sur l'Evolution Globale de l'Aheinte Tuberculeuse dans la Masse Humaine en Portant de l'Enfant

(Archive de Medecine des Enfants, c. 42. n. 9), *Effet Curatif du Sang d'Adulte Normale dans la Paralyse Atrophique Infantile* (Archive de Medecine des Enfants, 1933), *Le Rapport de la Secretion Lactee avec les Tetees Espaceces* (Archive de Medecine des Enfants, 1937).

Onun Türkçe neşriyatı arasında *Çocuklarda Gıda Meselesi* (Ankara, 1. Milli Tıp Kongresi, 1831), *Çocuklarda Pnömoninin Teşhisi* (Anadolu Kliniği, 1933), *Meme Çocuklarında Spasmespyoziaue* (Poliklinik, İstanbul, 1935), *Şehir Çocuk Hıfzısıhhası İçtimâi Çalışmaları, Nüfus Siyasetimiz* (1. Çocuk Hekimleri Kongresi, Ankara 1938) bulunur.²⁵

Server Kâmil de Fransada ihtisas yapmış olan hekimlerimizdendir. O 1881 yılında İstanbulda doğmuştur. Babası Muhtaroğlu Ahmet Kamil Bey'dir. Çengelköy ilkokulunu, Fatih Rüştiyesini bitirdikten sonra Askeri Tıbbiye İdadisine girmiş ve 1902 yılında Askeri Tıbbiyeden mezun olmuştur ve Gülhane Hastahanesinde bakteriyoloji muallim muavinliği için sınava girmiştir. İki yıl o müessesede bakteriyoloji muallim muavinliği yaptıktan sonra, geçici olarak İzmir Rüsumat Bakteriyoloji Mütahassıslığına atanmıştır. 1905'de o, Serez Hastahanesi bakteriyologluğuna ve daha sonra da sırasıyla Selanik Hastahanesi bakteriyologluğuna ve meşrutiyetin ilanından sonra da İstanbul Kumbarahane Hastahanesi tabibliğine getirilmiştir.

Dr. Server Kâmil, 1908 yılında Parise gönderilmiş ve Pasteur Enstitüsünde iki yıl çalıştıktan sonra 1910 yılında yurda dönmüştür. Server Kâmil Haydarpaşa Hastahanesinde üç ay bakteriyolog olarak çalıştıktan sonra, Sınır ve Sahiller Genel Müdürlüğü Taffuzhanesine memur edilmiştir. O, aynı yıl sınava girerek bakteriyoloji şefi olmuştur.

Server Kâmil, orduda sıhhiye müşaviri olarak görev yapmıştır. O, daha sonra Tıp Fakültesi'ne girmiş, ancak 1914 yılında Üniversitede yapılan ıslahat hareketi sırasında, bir grup meslektaşıyla birlikte üniversiteden ayrılmıştır. Ancak aynı yıl onun Eczacı ve Dişçi Okulu Hıfzısıhha ve bakteriyoloji muallimliğine getirildiğini görüyoruz. Birinci Cihan Harbi'nde O, Kafkas Cephesi Hastahanesi başhekimliğine getirilmiştir.

Dr. Server Kâmil mütareke yıllarında Tıp Fakültesinde hıfzısıhha muallimliğine atanmıştır. Aynı yıl Haydarpaşa Hastahanesi intâni hastalıklar servisini ve 1924 yılında ise Heybeli Ada Sanatoryumunu kurmakla görevlendirilmiştir.

²⁵ Nuri Ergene, Kadri Raşit Anday, Hürriyet, 12.1.1958; İstanbul Ün. Tıp Tarihi Ens. DK1.

Dr. Server Kâmil 1933 yılında üniversite reformu sırasında üniversite dışında bırakılmıştır. O, 1935 yılında Ankara Refik Saydam Enstitüsü İkinci Direktörlüğüne atanmıştır. 1941'de, birinci direktör olan Prof. Dr. Gotschlich'in Almanyaya gidişyle onun yerine tayin edilmiştir. O, 1943 yılında Denizliden milletvekili seçilince Hıfzısıhha Enstitüsündeki görevinden ayrılmıştır. Aynı yıl Hodgkin hastalığından vefat etmiştir.²⁶

Dr. Server Kâmil bu faal meslek hayatının yanı sıra fevkalade verimli olmuş bir bilim adamıdır. Onun bakteriyoloji ve halk sağlığı ile ilgili bir çok eseri vardır. Bunlar arasında tüberküloz ile ilgili olanlarından *Tüberküloz Basilinin Süzgeçten Geçen Anâsırı ve Müzmin Tederrunu-ı Riede Emâ Tüberkülozunun Erken Teşhis ve Tedavisi* verilebilir. İlkinde Tüberküloz aşısı, hazırlanışı ve yapılan testler verilmiştir.²⁷ İkincisinde bağırsak veremi ile ilgili olarak bilgi verilir.²⁸

Bulaşıcı hastalıklardan Lekeli Humma ile ilgili olarak yazmış olduğu *Kafkas Cephe-i Harbinde Lekeli Humma* adlı eserinde Kafkas Cephesi'nde Kızılay başhekimliği yaptığı sırada, cephede görülen lekeli humma vakaları konusunda bilgi vermiştir.²⁹

Ayrıca onun *Şark Çıbanı ve Amil-i Marazı* adlı, şark çıbanı ve onun mikrobu ile ilgili bir eseri de vardır.³⁰

Onun bakteriyoloji ile ilgili olarak, genel bir el kitabı niteliğinde olan ve *Bakteriyoloji* adını taşıyan bir eseri de vardır. Burada çeşitli hastalıkların amilleri hakkında bilgi verilmektedir.³¹

Bu eserlerin yanı sıra halk sağlığı ile ilgili olarak yazmış olduğu eserler arasında *Mufassal Hıfz-ı Sıhhat*³², *Muafiyet ve Usul-ü Muafiyet*³³, *Firengide Şifa-i Kati için Rehber-i Tedavi*³⁴ Ve *Verem Hakkında Öğütlerim*³⁵ adlı eserleri vardır. O, bu eserlerinde halkı konuyla ilgili olarak uyarıp, aydınlatmak istemiş olmalıdır.

26 E.K. Unat, ibid., s. 86-88.

27 Server Kâmil, Tüberkloz Basilinin Süzgeçten Geçen Anasın, İstanbul 1928, Beyazıt 27340.

28 Server Kâmil, Müzmin Tederrün-ü Riede Ema Tüberklozunun Erken Teşhis ve Tedavisi, İstanbul 1928, Beyazıt 27342.

29 Server Kâmil, Kafkas Cephesi Harbinde Lekeli Humma Sivas 1332, MK 1948 A 2675.

30 Server Kâmil, Şark Çıbanı ve Amil-i Marazı, İstanbul 1910, Ali Emiri 137 (Tıb).

31 Server Kâmil, Bakteriyoloji, İstanbul 1339-1341, MK 1946 A (T) 560.

32 Server Kâmil, Mufassal Hıfz-ı Sıhhat, İstanbul 1341, MK 1949 A (T) 478.

33 Server Kâmil, Muafiyet ve Usul-ü Muafiyet (Vasseman Usulü), İstanbul, 1326 MK 1956 A 336.

34 Server Kâmil, Firengide Şifa-i Kati İçin Rehber-i Tedavi, İstanbul 1338, MK A 4082.

35 Server Kâmil, Verem Hakkında Öğütlerim, İstanbul 1928, MK 1967 A 735.

Yukarıda adı geçen ve çok kısa da olsa çalışmaları ve ihtisasları hakkında bilgi vermeye çalışılan bilim adamlarımızın hemen hepsi kendilerine tanınan bu imkânı değerlendirmeye çalışmışlardır. Her ne kadar yurtdışına gönderilenler arasında zaman zaman başarısız olanlar ve çalışmalarını tamamlayamadan geri dönenler ya da ihtisaslarını tamamlamalarına rağmen geri dönmeyenler olmuşsa da, bunlar, başarılı ve yurda hizmet vermiş olan diğerleri arasında çok küçük bir grup meydana getirmektedir.

Yurtdışında, ihtisas yapmış olan hekimlerimiz, genellikle ihtisaslarını tamamladıktan sonra geriye, yurtlarına dönmüşler ve ihtisas yapmış oldukları konularda memleketlerine hizmet vermeye gayret etmişlerdir. Bu bilim adamlarının pek çoğu kendi araştırma dallarının Türkiye'de kurucusu ve o konuların önderi olmuşlardır. O bilim dallarındaki en son bilgiyi sunmuşlar; o konuların araştırma yöntemlerini vermeye çalışmışlar ve o konularda çalışmalar yapabilmek için gerekli olan enstitü, laboratuvar veya diğer araştırma kurumlarının tesisinde öncülük etmişlerdir. Böylece onlar sayesinde ki yurdumuzda modern bilimin, özellikle tıbbın çeşitli dallarının temelleri atılmıştır.

Yurt dışında ihtisas yapmış olan bilini adamlarımızın ihtisas yapmış oldukları sahaların bazdan sadece Türkiye için yeni bir saha olmayıp, bilim alemi için de yeni olan ihtisas dalları idi. Böylece daha henüz kurulmakta olan, yeni temelleri atılan bazı araştırma dallarının, bu bilim adamlarımız sayesinde memleketimizde tanıtıldığı, temellerinin atıldığı ve öncülüğünün yapıldığı görülmektedir.³⁶

Yurt dışında ihtisasını yapmış olan hekimlerimiz genellikle dönüşlerinde eğitim kurumlarında, yani Tıp Fakültelerinde vazife almışlardır. Böylece onların iyi bir şekilde yetişmiş olmaları ve konularında yeterli ve etkin araştırmacı olmaları daha sonraki kuşakları etkilemiş ve Türkiyede modern tıbbın temellerinin atılmasını sağlamıştır.

Daha sonraki yıllarda yurt dışında ihtisas yapan hekimlerimizin sayısının gittikçe arttığını ve sadece Fransada değil, Almanyada, İngilterede ve Amerikada birçok hekimimizin ihtisas yaptıklarını ve orada öğrenmiş oldukları en son bilgileri yurdumuza taşıdıkları, en son araştırma yöntemlerini kendi araştırmalarında kullandıklarını gözlüyoruz.

³⁶ Esin Kâhya, A Student of Claude Bernard, Mehmed Shakir, D.D.T.C.F. Atatürk'ü» 100. Doğum Yılma Armağan Dergisi, Ankara 1982, s. 421-430.